

УДК 37.011.3 – 051

Белан Т.Г.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ МОЛОДОГО ВЧИТЕЛЯ ТЕХНОЛОГІЙ
ДО УМОВ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В статті розкрито психолого-педагогічну сутність понять "професійна адаптація", "дезадаптація", "адаптованість". Виділено етапи процесу професійної адаптації молодого вчителя технологій та охарактеризовано їх.

Ключові слова: адаптація, професійна адаптація, дезадаптація, адаптованість, вчитель технологій.

Широкі коло науковців як психологічних, так і педагогічних наук приділяють значну увагу проблемі професійної адаптації молодих спеціалістів, оскільки дане питання обумовлено підвищенням ролі людського капіталу в розвитку демократичного суспільства. Пошук нових шляхів формування творчо-активної особистості пов'язаний із вивченням адаптаційних процесів, які лежать в основі її взаємодії з суспільством у всіх сферах життєдіяльності (в спілкуванні, праці, навчанні і т. п.). Особливо це важливо для професійного становлення майбутнього вчителя, оскільки ефективність професійної адаптації визначатиме успіх формування його ідеалів, цінностей, переконань особистісних якостей. Проблема професійної адаптації і опанування педагогічною діяльністю фахівцем-початківцем відноситься до питань, що традиційно хвилюють і є важливими в дослідженнях педагогічної професії.

Адаптація як найбільш універсальна категорія, пояснює загальну сутність життя (як загальнобіологічний принцип), а також розкриває суть соціального життя суспільства (дослідження одного з механізмів діяльності індивідуумів у різних сферах суспільного життя).

Дійсно, виникнувши в галузі природничих наук – в біології і медицині ця категорія поступово поширилася й у сферу суспільних наук, які досліджують соціальні процеси в суспільстві. По суті поняття "адаптація" може мати різні значення в залежності від того, які аспекти розглядаються. © Белан Т.Г. 2014

Адаптація – одне з найбільш використовуваних понять, зміст якого, на думку зарубіжних спеціалістів у галузі словників з соціології, інтерпретується дуже широко. Чіткого визначення поняття "адаптація" немає, що пояснюється багатоваріантністю форм та механізмів адаптації. З точки зору психології, наприклад, М. Гамезо розглядає адаптацію як пристосування до зовнішніх умов [3, с. 120]. С. Максименко, О. Скрипченко визначають адаптацію (пристосування) як зміну чутливості під впливом постійно діючого подразника. Психологи надають адаптації як позитивне (зменшення відчуття сили подразника, сприяє життєдіяльності організму) так і негативне (завдає шкоди організму) значення [4, с. 115].

Під впливом еволюції суспільства зміст поняття "адаптація" постійно збагачується і розширюється, набуваючи при цьому різноманітних значень і їх відтінків, що дало можливість дослідникам розглядати адаптацію як складне системне явище.

Науково-методологічні передумови дослідження адаптаційних процесів розкриваються у фундаментальних працях таких науковців: О. Абдуліної, Б. Ананьєва, Л. Гришанова, Л. Єгорової, О. Кокуна, О. Мороза, Л. Медведєва, Ф. Мерсона, В. Синявського та ін.

Професійну адаптацію, як вид адаптації, яка має свою структуру, зміст, форму, механізми, рушійні сили у своїх наукових працях вивчали такі дослідники: Я. Абсалямова, О. Бурмистрова, О. Галус, В. Давидович, С. Кулик, О. Мороз, Н. Ничкало, М. Фіцула та ін.

С. Кулик розглядає професійну адаптацію вчителя як складний, багатоплановий процес оволодіння вчителем професією та пристосування до її вимог, формування гнучкої соціально-професійної позиції в системі формальних і неформальних стосунків в освітній організації, досягнення вчителем достатнього рівня професійного розвитку, що в якісному розумінні розглядається як належний ступінь психологічної готовності до виконання професійних завдань і соціальних дій [5, с. 8]. Під професійною адаптацією розуміє процес досягнення відповідності професійних намірів, особистісних якостей майбутнього вчителя вимогам конкретного виду професійної діяльності. Вона все більше визначається не сумою знань, умінь і навичок, а умінням їхнього творчого застосування і саме від ефективності протікання професійної адаптації залежить входження молодого фахівця в професійну діяльність, успішність кар'єри, реалізація і можливості розвитку його креативності. За своєю структурою професійна адаптація вчителів включає власне адаптацію пов'язану із предметом професійної діяльності та умовами її виконання та соціально-психологічну адаптацію, яка пов'язана із ставленням до організації, колективу, керівника, задоволеністю положенням у колективі. Ці два види адаптації тісно взаємодіють між собою [5, с. 8].

Професійну адаптацію О. Бурмистрова [2, с. 4] розглядає з дидактичної точки зору як процес оволодіння знаннями, вміннями та навичками, нормами і функціями професійної діяльності; з психологічної точки зору, як розвиток стійкого позитивного ставлення до обраної професії, яке проявляється в суб'єктивному відчутті задоволеності; з соціальної точки зору, як процес входження вчителя-початківця в нове соціальне середовище, а саме в систему міжособистісних відносин певного колективу.

Досліджуючи питання професійної адаптації не можна обійти увагою такі поняття, як адаптованість і дезадаптованість.

Враховуючи міру відповідності між цілями і результатами діяльності особистості, можна розмежувати три різновиди адаптаційних процесів. Це адаптованість як справжня чи відносна гармонійність між суб'єктивними цілями і кінцевими результатами, що супроводжується позитивним ставленням (оцінкою, розумінням, прийняттям) особистості до навколишнього світу і самого себе. Неадаптованість – як більшою чи меншою мірою усвідомлена невідповідність між цілями і результатами діяльності, яка породжує амбівалентні почуття й оцінки, але яка не справляє психотравмуючого впливу на особистість. При неадаптованості діє особливий мотив, який призводить до надситуативної активності і полягає в специфічній привабливості діяльності з непередбачуваним результатом. Предметом захоплення стає межа між протилежно спрямованими діями. Дезадаптованість як повна дисгармонія між цілями і результатами, яка є джерелом психічної напруги, внутрішнього дискомфорту і нестабільності перебігу психічних процесів [6, с. 263].

Дезадаптація – це порушення зв'язку між собою та іншими людьми; наявність кризовофрустраційних станів, неадекватність сприйняття зворотного зв'язку від інших осіб, приписування їм злих намірів, залежність суб'єкта від інфантильних програм побудови взаємин, у яких особистісна зацікавленість знаходиться поза свідомістю [1, с. 164].

Результатом професійної адаптації може бути як дезадаптація так і адаптованість.

Дезадаптація – це негативний результат професійної адаптації, який характеризується: небажанням працювати в даному загальноосвітньому закладі; небажанням спілкуватися з педагогічним колективом, учнями; відсутністю інтересу до зацікавленості учнів та їх проблем; постійним прагненням змінити місце роботи; відсутністю інтересу до професійного росту; відсутністю вмінь і навичок самоорганізації; постійними конфліктами з колективом, керівництвом, учнями; ігноруванням інтересів колективу; незадоволенням своєю працею, її результатами.

Викликати дезадаптацію може низька самооцінка, труднощі, з якими зустрічаються молоді спеціалісти на робочому місці (початковий рівень знань, невміння спілкуватися як з учителями, так і з учнями). Процес дезадаптації можна зупинити, змінивши ставлення до колективів (учнівського і трудового) та до себе особисто, змінивши ставлення до професійної діяльності і т.п. Якщо ж не можна змінити, то треба змінювати місце роботи.

Добре адаптованою людиною вчені-психоаналітики вважають ту людину, в якій продуктивність, здатність насолоджуватись життям і психічна рівновага не порушені. У процесі адаптації змінюється не тільки особистість, але й середовище, в результаті чого між ними встановлюється відношення адаптованості.

Процеси адаптації і дезадаптації тісно пов'язані між собою, вони є різними сторонами одного процесу – процесу входження молодого вчителя в педагогічний шкільний колектив, становлення його як професіонала, фахівця, формування його як особистості.

Ми вважаємо, що позитивний результат професійної адаптації молодого вчителя технологій – професійна адаптованість, яка характеризується успішним опануванням молодим спеціалістом новими формами професійної діяльності; досягненням належного рівня професійної успішності, активності, творчості; розкриттям професійного потенціалу особистості; пристосованістю до умов діяльності закладу; засвоєнням стратегій та способів адекватних професійних взаємодій; забезпеченням емоційної стабільності; досягненням узгодженості організаційних, групових і особистих цілей, інтересів; розвитком здатності вирішувати проблеми, пов'язані із засвоєнням рольових нормативно-професійних вимог і цінностей, тобто успішним подоланням труднощів, які зустрічають молоді вчителі в перші роки своєї вчительської праці.

Від успішного процесу адаптації значною мірою залежить результативність професійного становлення молодого вчителя технологій.

Професійна адаптація студентів до специфіки роботи вчителя в школі передбачає розуміння змісту, функцій, завдань, характеру взаємовідносин з учнями, вікових і фізіологічних особливостей школярів. Опанування студентами загально педагогічними, психологічними і спеціальними знаннями створює основу для оволодіння змістовною і операційною сторонами педагогічної діяльності. Ця система включає знання закономірностей, суті, принципів, форм і методів організації навчання і виховання, які забезпечують реалізацію головної мети трудового навчання в школі.

Ми вважаємо, що в процесі професійної адаптації майбутнього вчителя технологій можна виділити наступні етапи:

1. Допрофесійна підготовка в школі.
2. Професійне навчання у вищому навчальному закладі.
3. Самостійна професійна діяльність у загальноосвітніх навчальних закладах.

На кожному етапі професійної адаптації висуваються конкретні завдання, вирішення яких приводить до накопичення професійних знань, умінь, навичок, досвіду необхідних у процесі трудової діяльності.

Важливість першого етапу (допрофесійна підготовка в школі) полягає в правильності проведення профорієнтаційної роботи педагогами загальноосвітніх закладів та представниками вищого навчального закладу. На цьому етапі важливо провести своєчасно всі складові профорієнтаційної роботи – професійну інформацію, професійну консультацію, професійний добір та відбір. Також не менш важлива на цьому етапі психологічна підготовленість та свідомий вибір професії учнями.

Другий етап (професійне навчання у вищому навчальному закладі) передбачає теоретичну підготовку студентів, яка взаємопов'язана з практичною підготовкою. Теоретична підготовка передбачає ознайомлення студентів з особливостями професії вчителя технологій, набуття психолого-педагогічних, спеціальних, методичних знань, вмінь та навичок. Практична підготовка охоплює всі види педагогічної практики і передбачає ознайомлення студентів з особливостями організації та проведенням навчально-виховної роботи вчителів в умовах реального навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах; застосування і удосконалення набутих теоретичних знань; оволодіння студентами сучасними методами та технологіями навчання, формами навчально-виховної роботи в основній школі; формування стійкої зацікавленості майбутньою професією тощо.

Адаптація до умов загальноосвітніх навчальних закладів під час педагогічної практики є не тільки метою, а й засобом для здійснення головного завдання – формування професійних і особистих рис майбутнього спеціаліста. Загальноосвітній навчальний заклад не тільки специфічне, а й тимчасове середовище, в якому виконується функція професійного формування особистості, процес адаптації тих, хто навчається. Закріплення, поглиблення та збагачення психолого-педагогічних знань, формування і розвиток професійних навичок та вмінь до навчально-виховної системи вищого закладу освіти можна і треба розглядати, як процес адаптації у широкому розумінні цього слова – адаптації до майбутньої професійної діяльності спеціаліста.

Особливої уваги заслуговує третій етап професійної адаптації (початок самостійної професійної діяльності). На нашу думку, до третього етапу належить входження молодого вчителя технологій в педагогічний та учнівський колективи, вміння використовувати теоретичні знання.

Професійна адаптація позитивно впливає на професійне становлення молодого вчителя. Перебування вчителя в одному й тому ж педагогічному шкільному колективі школи – необхідна умова для оволодіння педагогічною майстерністю, професійного росту. І, навпаки, коли вчитель професійно не адаптувався в даному колективі, коли він часто переходить з однієї школи в іншу, його професійне зростання сповільнюється.

Вирішальну роль у процесі адаптації молодого вчителя у шкільному колективі відіграють витримка, розсудливість, комунікабельність, колективізм, товарицькість, не конфліктність, інтелектуальність, почуття гумору тощо. І, навпаки, негативні якості молодого вчителя призводять до відчуженості між молодим учителем, учнями та колегами-вчителями.

Отже, професійну адаптацію можна розглядати як цілісний, динамічний, неперервний процес, який має вирішальне значення в успішному професійно-педагогічному становленні молодих учителів технологій.

Використані джерела

1. Богданова Н. Деадаптація суб'єкта та її зв'язок об'єктивними відношеннями / Н. Богданова, М. Кононова, Н. Кононенко // Психологія і суспільство. – 2008. – №2. – С. 164-168.
2. Бурмистрова Е.В. Методическая система профессиональной адаптации педагога в учреждении среднего профессионального образования : автореф. дис. педагогических наук : 13.00.08 – "Теория и методика профессионального образования" / Е. В. Бурмистрова. – Москва, 2009. – 24 с.
3. Гамезо М.В. Атлас по психологии: Информ.-метод. Материалы к курсу "Общ. психология" : Учебн. [для студентов пед. ин-тов] / М.В. Гамезо, И.А. Домашенко. – М. : Просвещение, 1986. – 272 с.
4. Загальна психологія : [підручник / упоряд. О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднічук та ін.] – К. : Либідь, 2005. – 464 с.
5. Кулик С.М. Психологічні особливості управління професійною адаптацією вчителів : автореф. дис... канд. психол. наук : спец. 19.00.05 "Соціальна психологія" / С.М. Кулик. – К., 2004. – 20 с.
6. Сорочинська В. Є. Соціальна адаптація студентів вищих навчальних закладів як педагогічна проблема / В. Є. Сорочинська // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. і психологія. – Вінниця, 2004. – Вип. 10. – С. 72-76. – (Серія : Педагогіка).

Belan T.

THE FEATURES OF PROFESSIONAL ADAPTATION OF YOUNG TEACHERS OF TECHNOLOGIES TO TEACHING

The article reveals the psychological-pedagogical essence of the concepts of "professional adaptation", "disadaptation", "adaptation". The author of the article describes and characterizes the main stages of the process of professional adaptation of young teachers of technology.

Key words: adaptation, professional adaptation, disadaptation, adaptation, teacher of technologies.

Стаття надійшла до редакції 05.11.2014